

Харитонов Євген
доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент НАПрН України
завідувач кафедри цивільного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5521-0839>
e-mail: zharuton@gmail.com

Харитонova Олена
докторка юридичних наук, професорка
членкиня-кореспондентка НАПрН України
завідувачка кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції
Національний університет
«Одеська юридична академія»
Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9681-9605>
e-mail: lh2512@gmail.com

Давидова Ірина
докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри цивільного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5622-671X>
e-mail: divo-ira@ukr.net

УДК 37.018.1(477.87)

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-5-2-22-45>

РОДИННІ ЦІННОСТІ УКРАЇНИ ПЕРЕД ЗАГРОЗАМИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Харитонов Євген, Харитонova Олена, Давидова Ірина. Родинні цінності України перед загрозами гібридної війни

Анотація

Актуальність теми наукової розвідки зумовлена необхідністю з'ясування сучасних тенденцій науки цивільного права в розробленні сфер і груп відносин, а також цінностей, які потребують особливої уваги і правового / юридичного регулювання / захисту їхніх учасників, з огляду на загрози гібридної війни. До них авторами віднесено, зокрема, ті родинні цінності, які опинилися під руйнівним впливом усіх проявів гібридної війни. Метою статті є доктри-

нальний аналіз тих цінностей, які лежать в основі цивілізаційної самоідентифікації, а отже, українського «сімейного» менталітету і, відповідно, рівень і характер загроз гібридній війні родинним цінностям, а також визначення заходів для зниження ступеня таких загроз, зокрема самозахисту. У процесі дослідження авторами застосовувалися низка традиційних для правознавства методів наукового пізнання: діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний та ін. Зроблено висновок про те, що гібридна війна одночасно є тлом, на якому відбуваються деструктивний вплив на родинні цінності, їх деформація або й знищення. Наголошено, що потреба у зміцненні родини, родинних цінностей набуває дедалі важливішого значення через загальний негативний вплив війни на суспільство. Родинні цінності під час гібридній війни в активних фазах останньої мають розглядатися не лише під кутом зору необхідності розширення громадянських свобод, лібералізації суспільних поглядів, поваги до прав різних представників населення, а й збереження родинних цінностей, підвищення ролі родини у вирішенні загального завдання виживання суспільства в екзистенційному протистоянні російській агресії. Обґрунтовано позицію про недоцільність скасування Сімейного кодексу України. Натомість наголошено, що потрібно доповнювати й удосконалювати цей Кодекс, наповнюючи його нормами, появи яких вимагає життя у воєнний та повоєнний час. Висунуто пропозицію щодо перейменування його за польським зразком на Кодекс родинний та опікунський із визначенням у ньому Родини як базового поняття у цій галузі та відповідним поширенням дії цього Кодексу на родинні та суміжні з ними відносини.

Ключові слова: *цінності, родина, сім'я, фронтір, цивілізація, менталітет, війна, гібридна війна, консцієнтальна війна, сімейні відносини, самозахист.*

Вступ

Постановка проблеми. Понад 11 років (хоча точніше було б рахувати від початку 90-х років минулого століття — від набуття Україною незалежності) наша держава існує у стані гібридній війни, яку веде проти неї Російська Федерація. Ця обставина мала би враховуватися при визначенні всіх напрямів розвитку держави і суспільства, зокрема правової системи, однак послідовної державної політики у цій галузі, поки що не спостерігається. Звісно, певною мірою це можна пояснити відволікаючою дією такого потужного чинника, як пандемія COVID-19, котра зачепила не тільки Україну, а й багато країн світу. Але за характером і обсягом створюваних проблем та за своїми наслідками гібридна війна для України (а в перспективі й для усього світу) є набагато серйознішим викликом. Тож, проблема полягає у з'ясуванні характеру й ступеня впливу гібридній війни на всі сфери буття держави та суспільства, зокрема на правову систему України, і юридичне регулювання відносин, що є найбільшою мірою вразливими в умовах такої війни. Зокрема, до останніх належать сімейні (точніше, родинні) відносини, зв'язки та цінності, що є безпосереднім об'єктом ворожожї агресії.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю з'ясування сучасних тенденцій науки цивільного права в розробленні сфер і груп відносин, а також цінностей, які потребують особливої уваги і правового / юридичного регулювання / захисту їхніх учасників, з огляду на загрози гібридній війни. До них ми відносимо, зокрема, ті родинні цінності, які опинилися під руйнівним впливом усіх проявів гібридній війни. На особливу увагу заслуговують цінності, що вже зараз зазнають активної руйнації з боку ворога: негативний вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців (особ-

ливо такої вразливої категорії осіб, як діти), руйнування сімей, родин тощо, а також можливі засоби самозахисту в сімейних відносинах.

У науці цивільного права останніми роками спостерігається значне поживлення у питаннях євроінтеграційних змін законодавства, його рекодифікації. У сфері сімейних відносин ці зміни обґрунтовуються трансформацією моделі шлюбу і сім'ї, підвищенням віку взяття шлюбу і дітонародження, різноманітним форм шлюбних стосунків та форм сімейних об'єднань, поширенням позашлюбної народжуваності — явищами, характерними для європейських країн. На цьому тлі, йдеться, зокрема, про недоцільність збереження Сімейного кодексу України (далі — СК України). Робиться це, на нашу думку, без урахування традиційних національних ознак сімейного способу життя: високий рівень шлюбності населення, сімейна солідарність і взаємодопомога поколінь, а також величезної кількості проблем, що нині виникають у сфері сімейних відносин після повномасштабного російського вторгнення в Україну. До них слід віднести чималу кількість зруйнованих сімей, осіб з ПТСР, які повертаються в родини і мають адаптуватися знову до сімейного життя, дітей, що зазнають ворожого психологічного впливу, тощо. За таких умов було б легковажно переносити норми, що стосуються шлюбу, сім'ї, стосунків батьків і дітей, опіки, піклування тощо, до Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), де вони можуть опинитися у затінку численних його норм.

Метою і завданнями наукової статті є доктринальний аналіз тих цінностей, які лежать в основі цивілізаційної самоідентифікації, а отже, і українського «сімейного» менталітету, й, відповідно, рівень і характер загроз гібридної війни родинним цінностям, а також визначення заходів для зниження ступеня таких загроз, зокрема самозахисту.

Методи дослідження

У процесі дослідження авторами було застосовано традиційні для правознавства методи наукового пізнання: діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, аксіологічний та ін. Зокрема, за допомогою діалектичного методу було визначено наявні підходи щодо розуміння природи цінностей, їх класифікації, а також таких категорій, як «менталітет», «фронтір», «цивілізація», «гібридна війна». Історичний метод було використано при дослідженні формування традиційних цінностей української родини, становлення інституту сім'ї. Метод соціологічних досліджень допоміг при аналізі трансформації ставлення українців до шлюбу. Порівняльно-правовий метод слугував методологічною підставою порівняльних досліджень традиційних родинних цінностей українців та європейців.

Водночас на цьому тлі найважливішим був аксіологічний метод, що, власне, і зумовив можливість погляду на регулювання родинних (сімейних і суміжних з ними) відносин під іншим кутом зору. На нашу думку, саме його використання у цій галузі є найбільш перспективним.

Результати дослідження

Гібридна війна як чинник впливу на родинні цінності

Термін «гібридна війна» став популярним відносно нещодавно, але нині набуває нових відтінків. Аналізуючи цей феномен у контексті російсько-української війни, дослідники наголошують, що «поняття гібридної війни виявилось теоретично і практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи

мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не вповні зрозумілих міжнародній спільноті політичних цілей»¹. При цьому принциповою для розуміння специфіки гібридної війни називається ідея «функціонального перетворення на зброю традиційно невійськових засобів силового впливу та об'єднання їх на цій підставі з, власне, військовими методами»².

Однак заперечення доцільності визнання окремих видів війни і прив'язування до «функціонального перетворення на зброю традиційно невійськових засобів силового впливу та об'єднання їх на цій підставі з, власне, військовими методами» позбавляє можливості спеціального їх аналізу у разі якщо агресор уникає «визнання стану війни», не використовує «власне, військові методи» тощо, а досягає бажаних ним цілей у інший спосіб (політичний, економічний, юридичний, ментальний, релігійний, дипломатичний, культурний та ін. тиск).

Тому, на нашу думку, доцільно розуміти «гібридність» війни у широкому значенні — як соціальний конфлікт, протистояння держав, спільнот, суспільств, цивілізацій. Війна у такому розумінні може охоплювати також збройний конфлікт, а може відбуватися взагалі без застосування традиційної зброї, але із використанням інших засобів впливу (примусу) підпорядкування однієї сторони конфлікту іншій його стороні.

Критерієм їх розмежування є: цілі, мотивація, умови, інструменти, методи, результат. Із урахуванням цих критеріїв можуть бути виокремлені такі види гібридної війни: 1) мілітарна (слово «війна» тут часто замінюють позначеннями «визвольний похід», «виконання інтернаціонального обов'язку», «уведення обмеженого контингенту», «спеціальна воєнна операція» тощо); 2) інформаційна; 3) дипломатична; 4) економічна; 5) юридична; 6) ідеологічна; 7) культурна; 8) кібернетична; 9) релігійна; 10) психологічна.

Серед них особливе місце має війна психологічна, оскільки, як зазначав К. фон Клаузевіц, війна — це передусім «акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю»³. Війна за своєю сутністю є примушуванням людей до певної поведінки. Кожна війна тягне певні психологічні наслідки тощо. «Психічна війна» — це риса будь-якої гібридної війни. За допомогою засобів психічного впливу «новий гібридний світо(без)порядок... вибудовується на наших очах, — це не якийсь “транзитний стан”, це і є нова реальність, котру аж ніяк не можна екстраполювати на реальність минулого... Поки що Москва робить те, що вона робила завжди, і досить успішно, — знищує існуючу реальність»⁴.

Констатуючи, що війна між державами, війна за людський розум і волю ведеться постійно (на комерційному, психологічному, ідеологічному та інших фронтах⁵,

¹ Яворська Г. М., Їжак О. І. Феномен гібридної війни. *Світова гібридна війна: український фронт* : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. С. 15.

² Яворська Г. М., Їжак О. І. Вказ. праця. С. 26, 28.

³ Карл фон Клаузевіц. *Природа війни* / пер. Руслан Герасимов. Харків : Vivat, 2018. С. 8–11.

⁴ Яворська Г. М., Їжак О. І. Вказ. праця. С. 9–10.

⁵ Золотар О. О. *Інформаційна безпека людини: теорія і практика* : монографія. Київ : АртЕк, 2018. С. 7.

слід відзначити також подібність, «спорідненість» інформаційної та психічної війни (прикметно, що для позначення психологічного насильницького впливу на духовну, емоційну, психічну тощо сферу людини вживаються терміни «інформаційна», «консцієнтальна», «ментальна», «цивілізаційна», «ціннісна війна»). У процесі «інформаційної війни» психічний вплив зазвичай здійснюється через інформацію, щоб досягти результату шляхом духовного насильства.

Водночас психічне насильство може бути результатом фізичних дій. Зокрема, є геноцид, спрямований на те, щоб не лише привласнити чужі території, а й закріпити успіх шляхом деформації свідомості населення окупованих територій.

Тож, поняття інформаційної війни і війни психічної різні за обсягом і заходами, що застосовуються.

«Гібридна війна надає перевагу тому, хто вміє працювати з масовою свідомістю. Сторона, що атакує, повинна доводити справедливість своїх дій як власному народові, так народу, на який націлена атака. А для атакованої сторони досить важко давати відповідь такій неоголошеній війні»⁶.

Консцієнтальна війна

Останнім часом набуло популярності позначення «консцієнтальна війна» (від лат. *constientia* — «свідомість» або «совість», тобто «консцієнтальна війна» — «війна на ураження свідомості»). Використовуючи його для характеристики російсько-української війни, вказують, що вона «є не боротьбою різних інтересів, а передусім змаганням цінностей, що є характерним для війн міжцивілізаційних, війн, котрі вкладаються в концепцію консцієнтальної війни, війни духовної та смислової». Така війна «спрямована на віртуальний простір та впливає на пізнавальну сферу людини. Об'єктами впливу тут є світоглядні переконання населення та цінності, сформовані у суспільствах. Мета — від тактичної цілі — зміни ставлення людей до процесів та подій до стратегічної цілі — зміни їх самоідентифікації». Ще наприкінці 90-х рр. XX ст. Москва розпочала війну за свідомість українців, бомбардуючи їх наративами, а Україна не одразу усвідомила, що наративи формують не тільки розуміння минулого, а й програмує майбутнє. Та наративна війна, та невід'ємна частина великої стратегічної консцієнтальної війни завдала Україні найбільшої шкоди, призвела до того, що українці виявилися не готовими до початку гібридної агресії Росії у 2014 р.⁷

Концепція «консцієнтальної війни» акцентує увагу на значенні «світоглядних переконань населення» та «цінностей, сформованих у суспільстві», як об'єктів агресії (вони ж, очевидно, є змістом «свідомості», на ураження якої спрямована війна).

Утім потрібно шукати відповідь на питання, чим «бомбардування свідомості наративами» відрізняється від інформаційної війни, яка ведеться тими самими наративами і має таку саму мету «ураження свідомості»?

⁶ Почецов Г. З історії поняття гібридної війни в США і Росії. 2015. 1 листоп. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14619/2015-11-01-z-istorii-ponyattya-gibrydnoi-viyny-v-ssha-i-rosii/> (дата звернення: 29.03.2025).

⁷ Шумка А. В. Російська агресія в Україні 2022 року як консцієнтальна війна. URL: <https://www.polukr.net/uk/blog/2022/12/rosijska-agresija-v-ukraini-jak-konceptualna-vijna/> (дата звернення: 29.03.2025).

Ми писали, що помітної різниці між цими поняттями немає. Тому не виокремлювали «консцієнтальну війну», як вид гібридної війни.

Деякі автори вважають, що за будь-яких обставин між державами буде йти війна за вплив на людську свідомість, але відносять інформаційну та консцієнтальну війни до складників гібридної війни⁸, які безпосередньо визначають роль людини в ній⁹.

«Ментальна війна»

Популярним також є позначення «ментальна війна», яким охоплюються термінопоняття «когнітивна війна», «консцієнтальна війна», «семантична війна», «дискурсивна війна» тощо, що з різних боків описують те саме явище, — ураження нематеріальних складових мілітарної потуги: людської волі, духу, свідомості тощо¹⁰.

Позначення «ментальна війна» (часом — «мережева війна») активно використовують російські військові та політики для «теоретичного» обґрунтування зміни світового порядку відповідно до їхніх уявлень.

Для цього вони інтерпретують «Стратегії національної безпеки» США щодо «мереживних війн» зі зміною знаків «плюс» на «мінус» і навпаки та розставлянням відповідних російських ідеологічних наголосів. Відправною тезою є твердження, що джерелом загроз є США та їхні союзники. Зумовлено це тим, що США слабшають, їхні еліти деградують, а єдиним способом подолати цю екзистенційну кризу для них є війна проти головного суперника — росії, яку вони бажають перемогти без «демографічних втрат». Вороги прагнуть поступово вивести / витравити росіян (в онтологічному розумінні) як народ, як цивілізацію зі своїм культурно-історичним кодом, усунути російську державу як перешкоду на шляху встановлення потрібного їм світового порядку.

Головні ознаки цієї війни вбачаються у такому: 1) агресія ведеться в «сірій зоні»; 2) відбувається війна «за світогляд окремих громадян та суспільства в цілому»; 3) поразка полягає не в окупації території, а у втраті політичної волі; 4) бліцкриг здійснюється через вплив на еліти та медіа; 5) атака на країну ведеться не лише ззовні, а й зсередини; 6) «абсолютною перемогою вважається окупація духовного простору та суспільної свідомості, коли переможений втрачає здатність відстоювати свої цінності, повністю асимілює чужі та фальшиві настановлення, які йому нав'язав противник-переможець».

На такому підґрунті ментальна війна визначається як «скоординована сукупність різного масштабу дій та операцій, спрямованих на «окупацію» свідомості супротивника з метою паралічу його волі, зміни індивідуальної та масової свідомості

⁸ Див.: Ващенко Н. М. Теоретичний вимір дослідження поняття «консцієнтальна війна» в умовах гібридної агресії Росії проти України. *Новітні тенденції в медіагалузі* : II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 квіт. 2020 р.). Київ, 2020. С. 1–8; Горбенко Ю. Л. Особистість у гібридній війні: психологічний вимір. *Психологія і особистість*. 2017. № 2 (12). С. 30–39; Сенченко М. І. Латентна світова інформаційна війна. Київ : ФОП Стебеляк, 2014. С. 14–15.

⁹ Тараненко М. М., Ярош І. С. Роль людини в гібридній війні: українська революція 1917–1921 рр. та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 36–39.

¹⁰ Сергій Громенко. «Ментальна війна» як складова агресії Росії проти України. *glavcom.ua*. 2022. 23 трав. URL: <https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viyna-yak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html> (дата звернення: 29.03.2025).

населення для деморалізації армії та суспільства, знищення духовно-моральних цінностей, традицій та культурно-історичних засад держави, “стирання” національної ідентичності народу»¹¹.

При цьому вважається, що ментальна війна має три рівні: 1) «війна фактів» — їхнє заперечення, викривлення, віддзеркалення чи знецінення; 2) «війна концепцій» — боротьба за інтерпретацію фактів; 3) «війна сенсів» — за право давати феноменам оцінки (що важливіше — право України обирати рух до НАТО чи право Росії протистояти глобалізації?)¹².

Оцінюючи значення концепту «ментальність», зауважуємо, що російські науковці у перше десятиліття цього сторіччя з проблематики ментальності та національного менталітету захистили десятки дисертацій¹³. Тож, логічним виглядає припущення, що це була підготовка концепції «ментальної війни», як війни за свідомість.

Оскільки гібридна війна розглядається як цивілізаційне протистояння у контексті процесів глобалізації як «загрози локальним цивілізаціям» та глокалізації, далі враховуємо ту обставину, що основою самоідентифікації кожної спільноти людей слугує ментальність, котра визначає особисту та колективну систему цінностей. Система домінуючих цінностей суспільства виступає підґрунтям його цивілізаційної самоідентифікації (що знаходить зовнішній вияв у звичаях, традиціях, релігії чи інших світоглядних ученнях) та цивілізаційній ідентифікації його сусідами.

Цінності

Термінопоняття «цінності» ми вже розглядали раніше¹⁴. Тому далі лише згадаємо характерні ознаки цього концепту.

Як зазначає Мандіп Рай, «цінності — це ключі до багатьох наших мрій і прагнень... вони — фундамент нашого життя, стійкі й базові переконання, яких ми дотримуємося й за якими діємо незалежно від обставин. Усе решта — рішення, які ми приймаємо, амбіції, які плекаємо, взаємини, які будуємо, — це лише відображення й розшифрування наших засадничих цінностей. Вони керують нашим життям, але не всі

¹¹ Громенко С. «Ментальна війна» як складова агресії Росії проти України. 2022. 23 трав. [glavcom.ua](https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viyna-yak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html). URL: <https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viyna-yak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html> (дата звернення: 29.03.2025).

¹² Див.: Денисенко В., Громенко С. «Ментальна війна» як складова гібридної. До чого готується Росія і до чого слід готуватися Україні? 20.05.2022. UFuture. URL: <https://uifuture.org/publications/mentalna-vijna-yak-skladova-gibrydnoyi-do-chogo-gotuyetsya-rosiya-i-do-chogo-slid-gotuvatysya-ukrayini/> (дата звернення: 29.03.2025); Громенко С. «Ментальна війна» як складова агресії Росії проти України. 2022. 23 трав. [glavcom.ua](https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viyna-yak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html). URL: <https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viyna-yak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html> (дата звернення: 29.03.2025).

¹³ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Менталітет, правоментальність та концепт приватного права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 8. С. 53–59; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Т. III. Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиру : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. С. 35–52.

¹⁴ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Т. V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право. Ч. I. Приватне право у відкритому суспільстві : монографія. Одеса : Фенікс, 2022. С. 35–63.

розуміють їх, їхню владу і те, як ними послуговуватися. Що більше ми знатимемо й розумітимемо власні цінності, то ясніше бачитимемо, що нам важливо, й впевненіше прийматимемо рішення, щоб цього досягти. Мусимо знати власні цінності, щоб краще розуміти себе і свої мотиви. А ще маємо поважати цінності інших людей — щоб бачити світ їхніми очима і вибудовувати з ними стійкі й гармонійні взаємини.

Цінності — це сукупність нашого досвіду, особистих прагнень, родинного спадку і культурного коріння. Вони визначають наші кар'єру, партнера, спосіб життя й цілі, які ми обираємо. Встановлюють обмеження на те, що вважаємо прийнятним, чесним і справедливим. У кожного і кожної з нас є фундаментальний особистий код, який ми несемо за собою протягом життя, і написаний він мовою цінностей. Цінність впливає на те, як ми бачимо світ і що ми взагалі бачимо»¹⁵.

Як зазначається в доповіді «Ціннісна складова економічних орієнтацій та поведінки», для українців незмінними залишаються такі традиційні цінності, як родина, праця, друзі, спілкування тощо. Актуальними стали дослідження ціннісно-культурних особливостей українців за умов сьогодення, адже, до значного спектру уже відомих додався вагомий чинник воєнного характеру — повномасштабна війна та ведення активних бойових дій на території України¹⁶.

Визнаючи важливість урахування традиційних цінностей (поміж яких на першому місці згадується родина), дослідники цієї проблематики часом переходять до аналізу таких суспільних цінностей, «як прозорість і підзвітність у галузі державного управління, що стане запорукою збереження довіри громадськості до державних інституцій та залучення більшої кількості активних громадян до взаємодії з органами державної влади, до активної участі у громадських організаціях», зазначаючи необхідність посилення їхнього впливу на соціально-економічний розвиток України в умовах війни з метою підвищення результативності управління¹⁷.

Такий підхід нам здається недостатньо зваженим. Попри важливість суспільних цінностей, поза увагою не мають залишатися і цінності сімейні / родинні тощо, оскільки останні (за ідеальної моделі) мають передувати цінностям суспільним відповідно до максими: сім'я — первинний та основний осередок суспільства.

Родинні цінності за своєю сутністю є цінностями ментальними, тобто такими, що базуються не на системі логічних категорій і понять, а на образах або стереотипах думок, уявлень, дій, які навертають людину до певних типів реакцій. Менталітет — це своєрідний механізм, що визначає характер довготривалих форм поведінки і думок людини в рамках тієї чи іншої спільності. Він виступає як характеристика стану рівня і спрямованості свідомості (індивідуальної і групової), її здатності до засвоєння

¹⁵ Рай Мандіп. Компас цінностей. Уроки 101 країни про цілі, лідерство і життя / пер. з англ. Наталії Валецької. Київ : Yakaboo Publishing, 2021. С. 16–17.

¹⁶ Ціннісна складова економічних орієнтацій та поведінки : наук. доп. / за ред. Р. Я. Левіна. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2022. 152 с. <https://ief.org.ua/publication/naukovi-dopovidi/2022/cinnisna-skladova-ekonomichnykh-orientaciy-ta-povedinky>

¹⁷ Копитко М. І., Вінічук М. В., Ганущин С. Н. Вплив суспільних цінностей на соціально-економічний розвиток України в умовах війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна)*. 2022. № 2. С. 38–43.

норм, принципів і цінностей життя, до адаптації до умов соціального середовища, впливу на неї, до відтворення досвіду попередніх поколінь¹⁸.

«Природне і культурне, раціональне (інтелектуальне) і підсвідоме (інтуїтивне), індивідуальне і суспільне — все це “перетинається” та постійно взаємодіє на рівні менталітету і здобуває кінцеву змістовну складову на вищих — духовному, моральному та релігійному рівнях»¹⁹.

У гібридній війні ментальні цінності є об'єктом атак агресивного сусіда, який прагне відшукати й використати «спорідненість», а за відсутності такої — у кращому разі, створити видимість «подібності менталітетів», а у гіршому — силоміць нав'язати свої цінності. Для цього активно використовуються наративи про «братні народи», «розколоті цивілізації» тощо.

Очевидно, тому що концепт «розколоті цивілізації» несе деструктивне навантаження, деякі дослідники ведуть мову про «неможливість визнання індивіда носієм лише однієї якоїсь культури»²⁰, «відсутність кордонів цивілізацій», «наявність перехідних зон»²¹, а дехто ставить під сумнів існування «чистих», самобутніх окремих цивілізацій, не охоплених взаємодією і трансформацією²².

Оцінюючи можливий характер взаємодії родинних, ментальних цінностей у «фронтирі цивілізацій», урахуємо існування двох типів цивілізацій: 1) агресивні цивілізації, які прагнуть нав'язати свої цінності; 2) цивілізації — об'єкт агресії.

Критерієм цивілізації, як і основою самоідентифікації кожної спільноти людей, є її ментальність, оскільки остання визначає особисту та колективну систему цінностей, яка через це може бути об'єктом агресивного впливу держав-загарбників.

Унаслідок дії цих чинників виникає, по-перше, проблема належної самоідентифікації цивілізацій фронтиру, а по-друге, проблема визначення підстав і характеру формування адекватних цінностей у цивілізаціях фронтиру, ступеня сприйняття ними чужих цінностей.

Нині для європейських цінностей є характерною заміна традиційної опозиції «Захід / Схід» на опозицію «Захід / Південь», або опозицію «Європа / Ісламський світ», або «Європа / Третій Світ». У ролі «чужих» почали виступати авторитарні держави на пострадянському просторі. Передусім росія та білорусь, чії засадничі принципи є протилежними згаданім «європейським цінностям»²³.

¹⁸ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Т. III. Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиру : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. С. 47.

¹⁹ Смітюх Г. Є., Стрілецький В. В. Український менталітет. Мисленеве древо. 26.08.2019 р. URL: <https://www.myslencedrevo.com.ua/en/Publ/SacralUkraine.html> (дата звернення: 29.03.2025).

²⁰ Мелков Ю. А. Проблема единства и множественности культур в условиях глобализации. *Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій* : матеріали. наук.-практ. конф. Київ, 2003. С. 78–81.

²¹ Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Київ : Либідь, 2000. С. 360.

²² Шепелев М. А. Глобальный мир, ordonovo и новая политическая наука : монографія. Днепрпетровск, 2002. С. 26.

²³ Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатополюсності : аналіт. доп., 2013. С. 44–45.

Природним виглядає, що кожна європейська цивілізація фронтиру має пройти свій шлях відбору і прийняття європейських цінностей (цивілізаційних, суспільних, родинних, особистих).

Принципово інакше виглядає ситуація з «поширенням» (нав'язуванням) цінностей у «російському фронтирі», до якого росія зараховує держави, які вважає «братніми» (тобто залежними від неї) і котрим вона — якщо не пручаються — «добровільно», а якщо пручаються, то й шляхом відкритого насильства нав'язує свої цінності, свою ментальність.

Іноді такі дії можуть передувати військовій агресії і в цьому разі за своїм типом вони є елементом інформаційної війни, не обов'язково пов'язаною зі збройною агресією (що не завжди враховують дослідники). Так, С. Громенко, ще навесні 2022 р. висловлював думку, що, готуючись до повномасштабного вторгнення в Україну, кремль намагався здобути спочатку перевагу в ментальній війні, і вважав, що саме звідси — статті путіна про «один народ», пам'ятник князю Володимиру у кремлі, тюремні ув'язнення «історичних» дисидентів²⁴.

Погоджуючись із цією тезою, водночас маємо зауважити, що навряд чи є виправданим пов'язувати їх лише «з підготовкою до повномасштабного вторгнення», оскільки аналогічні наративи і дії мали місце набагато раніше і так само не припинилися після повномасштабного вторгнення.

Із цим пов'язаний другий тип ураження ментальності об'єкта агресії — під час збройної агресії, на тимчасово окупованих територіях тощо, і, зазвичай із застосуванням фізичного та психічного насильства, з метою завдати шляхом цього насильства суттєвого ураження індивідуальній та колективній ментальності.

Утім на окупованих територіях можуть застосовуватися як один, так і другий тип впливу на ментальність місцевого населення. До прикладу, росіяни планують створити в окупованому Мелітополі так званий «Центр юнармійської підготовки». Ця установа має виховувати українських дітей у проросійському дусі, здатних зі зброєю в руках воювати за «российское отечество»²⁵.

У зв'язку з цим звертається увага на те, що «зараз на окупованих територіях створені такі умови, що людина, яка не взяла російський паспорт, практично не може існувати. Вона не матиме роботи, не зможе займатися бізнесом, отримувати медичну допомогу, здійснювати поїздки тощо. Навіть не можна поховати людину, якщо вона не має такого паспорта. Тому чимало людей змушені брати такі паспорти. Але є частина людей, яка свідомо йде на співпрацю з окупантами, керуючись мотивами меркантильними. Зрештою, серед них є отруєні російською пропагандою. І, схоже, рівень цього отруєння дуже високий. Разом із тим на окупованих територіях нищать і катують людей, які мають українську свідомість.

²⁴ Громовенко С. «Ментальна війна» як складова агресії Росії проти України. *glavcom.ua*. 2022. 23 трав. URL: <https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viyna-yak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html> (дата звернення: 29.03.2025).

²⁵ У Мелітополі росіяни планують створити перший на ТОТ «Центр юнармійської підготовки». *espresso.tv*. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-u-melitopoli-rosiyani-planuyut-stvoriti-pershiy-na-tot-tsentr-yunarmiyskoi-pidgotovki-fedorov> (дата звернення: 29.03.2025).

«Зовсім недавно, зазначає П. Кралюк, — довелося мені поспілкуватися з одним чоловіком із Запорізької області, який, перебуваючи на окупованій території, був схоплений феєсбешниками й зазнав катувань “на підвалі”. Не називаю його імені, оскільки його родичі й далі лишаються на окупованих територіях. Однак мене вразила фраза, сказана цим чоловіком: “Я не думав, що росіяни такі нелюди. Раніше вони були інші”».

Спростовуючи це хибне враження, він нагадує про Валувеський циркуляр, Емський указ, масові розстріли киян армією Михайла Муравйова в лютому 1918 р., Голодомор-геноцид... і зазначає, що «звісно, російська армія не збирається вбивати на окупованих територіях усіх українців. Нищать і катують вони людей, які мають українську свідомість. Для них цікаво зробити із “людського матеріалу” “своїх людей”, таких собі запродавців». На жаль, це дає результат. І як приклад, автор згадує відомого радянського шпигуна-терориста Павла Судоплатова, який народився у Мелітополі, з часом займав високі посади в радянських спецслужбах, брав безпосередню участь у розробці та виконанні гучних політичних убивств опонентів сталінського режиму та радянської влади (зокрема, Євгена Коновальця, Олександра Шумського, Григорія Ромжі, Романа Шухевича).

Наприкінці свого життя Судоплатов написав мемуари «Розвідка й Кремль», де дає зрозуміти, що боровся із «несправжніми» українцями, які перебувають під західним впливом і зорієнтовані на Європу — і культурно, й політично. «Справжній українець, на його думку, має бути зорієнтований на Росію й вірою та правдою служити радянській владі»²⁶.

І саме таких прагне отримати російська влада серед мешканців українських окупованих територій унаслідок ураження свідомості останніх.

Ураховуючи значення такого ураження національної ментальності внаслідок морального і фізичного впливу, розглянемо далі деякі пов'язані з цим проблеми загроз для родинних цінностей та їх подолання.

Українські родинні цінності

Розглядаючи це питання, передусім маємо зауважити, що родинні цінності, як концепт, за своєю природою є консервативними (чому значною мірою сприяло те, що чимала частина їх мала релігійне підґрунтя).

Тож, консерватизм правосвідомості у відповідній галузі зумовлений переважно тим, що родинні цінності, на яких ґрунтуються відповідні стосунки нації, народу, етносу, формуються довгий час під впливом різних обставин повсякденного буття.

Зокрема, чинниками властивостей українського родинного (сімейного) менталітету було те, що «хліборобське життя стародавніх українців впливало на родинний устрій. Осілість, стабільний прибуток від праці на землі, чим переважно займалася жінка, робили матір головною особою родини і надовго закріпили тут елементи ма-

²⁶ Кралюк П. Феномен Судоплатова. Чи достатня в Україні протидія «руському миру»? *Радіо Свобода*. 2024. 11 лют. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-protydiya-russkomu-miru/32814566.html?utm_source=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE+%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0+Daily&utm_campaign=0fbc4fc61b-EMAIL_CAMPAIGN_2024_02_12_12_43&utm_medium=email&utm_term=0_-0fbc4fc61b-%5BLIST_EMAIL_ID%5D (дата звернення: 29.03.2025).

тріархату. Це стало підґрунтям формування традиційних цінностей української родини, поміж яких — повага до жінки, її рівноправність у родині, особливо шанобливе ставлення до матері, дбайливе ставлення до малих, недужих тощо.

Рівноправність стосунків виявляла себе також у правах жінки на майно, зокрема, на так звану материзну, що не характерно для деяких інших народів, де повним власником є лише чоловік. Емансипованість української жінки пов'язана не лише із залишками матриархату в українському характері, а й із вимушеною відсутністю чоловіка вдома (визвольні війни, козакування, чумацтво тощо). Жінка тоді мусила брати на себе відповідальність голови сім'ї й виконувала чоловічу роботу.

Українська родина вирізнялася охайністю побуту, потягом до естетизму (вишиванки, писанки, рушники, розписи хат тощо). Завдяки консерватизмові у побуті українська родина з повагою ставилася до народних звичаїв і обрядів, дотримувалася законів гостинності. Сім'ю єднала спільність національно-культурних зацікавлень, піснених та побутових традицій тощо.

Життя української родини будувалося на засадах природовідповідності, які втілювалися в звичаєвому праві та в громадській моралі. Людина природно прагнула сімейного щастя, тому молоді завжди намагалися створити сім'ю — здорову і дружню. Звідси і культ подружньої вірності.

Природовідповідно будувалося і родинне виховання дітей. За тяжкою щоденною працею батькам ніколи було спеціально займатися вихованням, діти виховувалися на прикладі батьків у процесі праці. Природовідповідний характер мало і виховання любові до рідної культури. Рідне є природним. Так трактувалося засвоєння рідної пісні, казки тощо. Підсвідомо сприймалася істина, висловлена згодом К. Ушинським: "...що зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона говорить в дитинстві" (Ушинський К., 1954, т. 1, с. 272). Дитина, вихована в нормальних родинних умовах, не уявляла собі майбутнього життя поза сім'єю, формувала в собі духовну потребу в ній. Шляхом практичного засвоєння таких чеснот, як любов до батьків, родинна злагода, почуття кровного зв'язку, згуртованості всіх членів родини, духовний потяг до рідного дому, до рідної культури і мови, вона виробляла прагнення і природну потребу творити свою майбутню сім'ю за зразком тієї, з якої вишла сама²⁷.

Хоча, як зауважує далі Олег Леусенко, якому належить узагальнений виклад традиційних цінностей української родини, вже з часів Катерини II вони зазнавали руйнівного впливу (проникнення деспотизму в сім'ю, переобтяження жінки роботою, надмірне опікування дітей та ін.), однак чимало зі згадуваних цінностей зберігають значення дотепер, про що свідчать результати соціологічних досліджень.

Зокрема, українці практично в усіх соціологічних дослідженнях висловлюють думку, що родина — це основне в житті, головна цінність. Серед українців зберігаються стійкі очікування щодо моделей подружніх стосунків: за чоловіком закріплена роль годувальника родини, а прерогативою жінки визнається піклування про родину, сімейний затишок, догляд та виховання дітей.

²⁷ Леусенко О. Цінності української родини. 2025. URL: <https://oleg-leusenکو.livejournal.com/3786339.html> (дата звернення: 29.03.2025).

«Як і в інших країнах Європи, в Україні відбуваються трансформації моделі шлюбу і сім'ї. Сучасні цивілізаційні особливості організації сімейного життя — підвищення віку взяття шлюбу і дітонародження, різноманіття форм шлюбних стосунків та форм сімейних об'єднань, поширення позашлюбної народжуваності — спостерігається і в нашій країні, однак міжнародні порівняння свідчать, що українці раніше і частіше реєструють шлюб та народжують дітей у традиційному шлюбі, ніж населення більшості країн Європи. Збережені традиційні національні риси сімейного способу життя: високий рівень шлюбності населення, сімейна солідарність і взаємодопомога поколінь. Орієнтація на самореалізацію у професійній сфері, на досягнення високого соціального статусу не означає відмови від сімейних цінностей чи втрати їх значущості. Сім'я посідає найважливіше місце в системі цінностей українців: переважно населення зберегло традиційну повагу до сім'ї, розуміє її значення в житті суспільства та особистості. За результатами дослідження становища молоді України у 2016 р., у відповідях на запитання: "Чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті?" — жінки і чоловіки були однотайними у виборі — "сімейного щастя". Отже, сімейні цінності радше адаптуються й переглядаються з метою задоволення нових потреб, а орієнтація на фінансово-матеріальне благополуччя може мати в основі прагнення людей забезпечити усім необхідним свою сім'ю, дітей, створити для них кращі умови»²⁸.

Зауважимо, що ці зміни родинних цінностей відбуваються на тлі згаданого консерватизму сімейного менталітету українців, чинники якого фахівці вбачають у тому, що «ми вийшли з традиційного суспільства, були селянською країною. На початку 1950-х років 70 % населення жило в сільській місцевості, де зберігалися свої цінності. Штучна і прискорена урбанізація зламала і спотворила традиційні цінності, створивши напіврозкладене традиційне суспільство, та ще й з великим досвідом радянської безвідповідальної системи відносин, де людина нічого не варта, якщо не займає високої партійної позиції. Унаслідок цього не може бути революційних змін цінностей»²⁹. Ми до цього додамо ще й згадку про такий додатковий чинник консерватизму у цій сфері, як вплив візантійського світосприйняття на формування сімейного права в Україні.

Водночас у консерватизмі менталітету суспільства в умовах гібридної психічної війни варто вбачати не тільки загрози розвитку суспільних відносин у цій галузі, а й чинник стабільності, протистояння стороннім насильницьким намаганням викоринити національні родинні цінності. Хоча нині поняття «традиційної» сім'ї розмивається внаслідок лібералізації поглядів у суспільстві, емансипації жінок та розширення їхньої участі на ринку праці, в громадській діяльності, у війні тощо, появи нових форм шлюбу та партнерства, однак, на нашу думку, це не означає зникнення потреби у створенні родини.

У зв'язку з цим цікаво згадати позицію судді КСУ О. Первомайського, який образно характеризував і бачення сутності шлюбу, і перспективи його збереження. «Можливо, філософи та соціологи мають рацію в своїх прогнозах щодо невідвротної кризи інституту шлюбу... Уявлення про шлюб та його значення змінились, як і багато

²⁸ Миколюк О. Сімейні цінності адаптуються... *День*. 2018. 13 трав. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/simeyni-cinnosti-adaptuyutsya> (дата звернення: 29.03.2025).

²⁹ Головаха Є. З проблемою «Росія» нам жити довго. *Сьогодні*. 2017. 12 листоп.

чого в світі. Однак зрозуміло, що правдиві відповіді на такі футурологічні передбачення поки надійно сховані у мороці майбутнього, й шлюб як конституційне та соціальне явище “переживе” багатьох з тих, що заперечують його історичну перспективу. Шлюб для тих, кому в ньому пощастило усупереч економічним та соціальним змінам, війнам і пандеміям, є фортецею для двох, місцем та водночас джерелом їхньої життєвої сили та професійної наснаги, особистим “Енфілдом” (стадіон ФК “Ліверпуль”), на якому, як відомо, *You’ll never walk alone* (напис на воротах стадіону та гімн ФК)³⁰.

Під таким кутом зору варто переглянути позитивне значення деяких змін у ставленні до шлюбу та родинних зв’язків. Скажімо, викликає сумніви суто позитивна оцінка тенденції підвищення в Україні віку тих, хто укладає шлюб. Хоча при цьому згадується, що це є загальною тенденцією, характерною для більшості країн Європи, яку сприймає Україна³¹, але здається очевидним, що з погляду оцінки демографічних проблем, зумовлених в Україні війною, наша державна політика у цьому питанні не може корелюватися з політикою країн, звідки люди не виїжджають, а куди приїжджають. Це стосується і вирішення правових проблем, які при цьому виникають.

Звісно, такі питання не можуть бути вирішені за допомогою досить популярних у надзвичайних ситуаціях публічно-правових заходів (досить згадати невдалі спроби подолати таким чином пандемію коронавірусу на її початку). Натомість, варто обговорити можливість використання сімейного (родинного) законодавства, як «законодавства цінностей».

Сімейний кодекс України і регулювання родинних стосунків

У контексті євроінтеграційних процесів важливою проблемою є адаптація національних правових систем до засад права (законодавства) Європейського співтовариства.

Тому одним із завдань оновлення українського цивільного законодавства та адаптації його положень до засад європейського права вважається консолідація норм, що регулюють майнові та немайнові відносини на засадах рівності сторін та засадах диспозитивності правового регулювання їхньої поведінки, в єдиному Цивільному кодексі. Відповідно до цього планувалося скасувати Господарський кодекс України, СК України та Закон України «Про міжнародне приватне право» і включити їх до ЦК України як складові Книги останнього³².

³⁰ Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-24#T> (дата звернення: 29.03.2025).

³¹ Слюсар Л. Соціологія кохання: як українці одружуються і чому розлучаються. Інтерв'ю з провідним науковим співробітником Інституту демографії та соціологічних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ. 14 лют. 2018 р. URL: <https://www.old.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3788> (дата звернення: 29.03.2025).

³² Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.; Спасибо-Фатеева І. В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). *Судово-юридична газета*. 2019. 23 груд. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsii-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi> (дата звернення: 29.03.2025).

Власне, у такій пропозиції, як варіанта концепції кодифікації вітчизняного цивільного законодавства, нічого надзвичайного немає. Більш того, зауважимо, що саме таку структуру мав проєкт у редакції від 25 серпня 1996 р.³³, прийнятий 25 серпня Верховною Радою України у першому читанні 5 червня 1997 р.³⁴ (Якщо оцінювати термін «рекодифікація», котрий вживається як синонімічний щодо виразу «оновлення цивільного законодавства», то можна визначити головний акцент «оновлення»: це відновлення принципових засад «кодифікації», яка була незвершена. Вдаючись до алюзій, можна сказати, що йдеться не тільки — і навіть не стільки про «принципове оновлення», скільки про «реконіксту» у цій галузі.)

У цілому рішення проєкту ЦК України, на перший погляд, виглядали привабливо, об'єднуючи в одну структуру весь комплекс відносин, що стосуються визначення становища приватної особи (зокрема, в сімейно-побутовій сфері). Відповідно, шлюб і сім'я розглядалися не як самоцінність, а як закріплення цінності ще більш високого порядку — забезпечення пріоритету «особистісних» прав приватної особи (якби йшлося не про цивільні відносини, то ще більш привабливим було б позначення «права людини»).

Тому прийняття Верховною Радою України 10 січня 2002 р. СК України виявилось для багатьох певною мірою несподіванкою і поставило низку питань, поміж яких головними були: «Наскільки виправданим є таке рішення?» та «Коли він буде скасованим?»

Така перспектива почала набувати ознак реальності після підготовки концепції оновлення цивільного законодавства.

Головним аргументом на користь доцільності регулювання цих відносин у ЦК України можна вважати те, що за їхньою сутністю сімейні відносини є відносинами цивільними, котрі ст. 1 визначає як особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. При цьому сімейні відносини поміж інших цивільних відносин виокремлюються за підставами їхнього виникнення: шлюб, кровне споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання, встановлення опіки та піклування тощо. Ця позиція зазвичай обґрунтовується вказівкою на те, що ЦК України регулює як майнові, так і особисті немайнові відносини, ліквідувавши, таким чином, характерний для радянського цивільного права критерій розмежування цивільних (головним чином, майнових) та сімейних (головним чином, немайнових) відносин.

Так, як важливий аргумент на користь ліквідації СК України і включення відповідних норм до складу ЦК України, у дискусіях висловлюється твердження, що у більшості європейських країн відсутні спеціальні сімейні кодекси (іноді це звучить ще більш категорично — у жодній європейській країні немає Сімейного кодексу), а відносини у цій сфері регулюються за допомогою включення до ЦК, побудованих за пандектною системою, розділу «Сім'я» / «Сімейне право». До прикладу згадаємо, що Німецький цивільний кодекс (BGB) містить книгу четверту «Сімейне право».

³³ Проєкт Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 р. *Українське право*. 1996. № 2. С. 32–523.

³⁴ Проєкт Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 р., прийнятий Верховною Радою у першому читанні 5 червня 1997 р. *Українське право*. 1999. № 1. С. 32–558.

Таку саму або подібну структуру використовують численні послідовники німецького концепту цивільного законодавства. Власне, тут має місце прагнення максимально втілення у життя концепції «доцільності єдності правового регулювання відносин між приватними особами». Досить популярна ця точка зору і серед прихильників удосконалення ЦК України за німецьким зразком³⁵.

Попри його позірну вагомість, цей аргумент спростувати не так вже й складно.

Звернувшись до гарно систематизованого компаративістського дослідження регулювання сімейних відносин М. В. Менджул, визначимо ставлення до вирішення цього питання у правових системах країн, які входять до складу ЄС, тобто, таких, що долучилися до процесу євроінтеграції. Картина вимальовується досить цікава.

У державах Західної Європи – членах ЄС (Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди, Люксембург) джерелами сімейного права є норми (зазвичай створені на базі Французького, Німецького, Австрійського цивільних кодексів), включені до складу Цивільного кодексу відповідної держави.

Але в країнах Східної Європи, частина з яких має багато спільного в історичному розвитку з Україною, що робить важливим погляд на особливості джерел їхнього сімейного права, картина виглядає інакше. Якщо в Чехії, Румунії цивільні кодекси регулюють також сімейні відносини, то в Польщі діє Родинний і опікунський (Сімейний) кодекс, у Молдові (котра не є членом ЄС, але прагне цього) діє Сімейний кодекс. Сербія має спеціальний Сімейний закон. Складнішою є система регулювання сімейних відносин Угорщині, де сімейному праву присвячена Четверта книга ЦК, але істотно «підкріплена» Законом «Про захист сім'ї».

У Південній Європі, де членами ЄС є Греція, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія, Словенія та Хорватія, у більшості з названих країн сімейні відносини регулюються цивільними кодексами. У деяких із них є також низка спеціальних законів у галузі сімейного права – Греція, Італія, а в Іспанії на території Каталонії діє Сімейний кодекс 1998 р. У Словенії та Хорватії сімейні відносини регулюють спеціальні Сімейні кодекси (у Словенії – 2017 р., у Хорватії – 2015 р.).

Строката картина вимальовується у нордичних державах. При цьому тільки у Швеції сімейне право є частиною цивільного. Натомість Норвегія, Данія, Фінляндія, Ісландія надають перевагу регулюванню сімейних відносин спеціальними законами різного рівня кодифікації.

Що стосується країн Балтії, то й тут є відмінності в обранні оптимального підходу регулювання сімейних відносин. У Естонії це робиться за допомогою спеціальних законів, Латвія та Литва воліють регулювати сімейні відносини, використовуючи цивільні кодекси³⁶.

Узагальнюючи викладене, можемо констатувати, що в країнах ЄС мирно співіснують різні підходи щодо джерел регулювання сімейних відносин, зумовлені історичними, світоглядними, соціальними, ментальними тощо чинниками, розумінням сутності шлюбно-сімейних відносин, філософією шлюбу та сім'ї.

³⁵ Дахно І. Цивільний кодекс – виключно пандектний. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyvilnyj-koдекс-ukrayiny-vyklyuchno-pandektnyj/> (дата звернення: 29.03.2025).

³⁶ Менджул М. В. Порівняльне сімейне право : навч. посіб. Ужгород, РІК-У, 2021. С. 64–92.

Немає потреби зупинятися детальніше на аргументах щодо доцільності збереження існування в нашій країні окремого Сімейного кодексу (котрий, до того ж, після його прийняття зараховували до новаторських законодавчих актів, оскільки він містив значну кількість норм, що регулюють відносини, які раніше не входили до сфери дії сімейного законодавства УРСР, наприклад, передбачаючи договірні засади регулювання сімейних відносин, заручини, режим окремого проживання подружжя, поновлення шлюбу, особисті немайнові права та обов'язки суб'єктів сімейних відносин тощо). Тим більше, що на користь такого рішення неодноразово висловлювалися і практики (зокрема, адвокати), і науковці³⁷.

На користь існування спеціального базового закону свідчить також величезна кількість вже згадуваних нами проблем, що виникають у сфері родинних (сімейних) відносин під час гібридної війни, особливо після повномасштабного російського вторгнення в Україну. У таких умовах було б легковажно переносити норми, що стосуються шлюбу, сім'ї, стосунків батьків і дітей, опіки, піклування тощо, до ЦК України, де вони можуть опинитися у затінку численних норм цього Кодексу. Натомість доцільно доповнювати і удосконалювати СК України, наповнюючи його нормами, появи яких вимагає життя у воєнний та повоєнний час. Можливо, доцільно перейменувати його за польським зразком на Кодекс родинний та опікунський із визначенням у ньому Родини, як базового поняття у цій галузі та відповідним поширенням дії цього Кодексу на родинні та суміжні з ними відносини. Але це питання потребує додаткового вивчення із залученням не лише правознавців, а й соціологів, психологів, учителів та інших фахівців у галузі міжособистісних стосунків.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що Європейський концепт приватного права ґрунтується не на вимогах однакового регулювання відносин у сфері буття приватної особи, а на прагненні забезпечення максимального комфорту буття особи та її прав.

Це головна вимога адаптації національного права до засад ЄС. Тому визначальним є не те, якими законами, кодексами регулюються сімейні відносини, а як вони мають координуватися у процесі зближення законодавства держав — членів ЄС.

Отже, якщо положення Сімейного кодексу тощо відповідають регламентам ЄС, які визначають засади сімейних стосунків³⁸, то немає потреби у його включенні до Цивільного кодексу.

Як на нашу думку, така позиція Європейського Співтовариства є додатковим аргументом на користь обрання шляху забезпечення прав особи у родинній сфері.

Проблеми самозахисту цінностей (прав та інтересів) у родинних стосунках

Варто зауважити існування й інших, «оперативних» варіантів вирішення проблеми, про яке йшлося вище. Розглянемо це на прикладі самозахисту родинних цінностей та інтересів.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну, запровадження у зв'язку з цим воєнного стану створили проблеми здійсненню та захисту приватних прав (прав приватної особи), особливо для вразливих верств населення, зокрема дітей.

³⁷ Серед адвокатів та науковців домінує думка про необхідність збереження Сімейного кодексу як окремого законодавчого акта. URL. : <https://unba.org.ua/news/6018-sered-advokativ-> (дата звернення: 29.03.2025).

³⁸ Менджул М. В. Вказ. праця. С. 93–104.

Це зумовлює потребу в більш широкому використанні самозахисту, нормативною основою якого, крім згаданих норм Конституції України та ЦК України, є ч. 1 ст. 154 СК України, котра наділяє батьків правом на самозахист своєї дитини як до досягнення ними повноліття, так і після його настання, та ст. 262 СК України, що наділяє таким правом сестру, брата, мачуху, вітчима та інших членів сім'ї на захист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерики.

Однак при цьому норми сімейного законодавства визначають лише суб'єктів відповідних відносин, тоді як конкретна регламентація останніх є прерогативою ЦК України, котрий, у свою чергу, обмежився викладом у ст. 19 загальних засад самозахисту, не враховуючи особливостей самозахисту прав та інтересів дітей, тим більше у воєнний час.

Принагідно варто зауважити існування колізії при визначенні особи, яка може здійснювати самозахист прав та інтересів дітей.

Відповідно до положень ст. 19 ЦК України особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. При цьому самозахистом вважається застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Одразу варто зауважити, що оскільки йдеться про захист цивільних прав не тільки на українській території, а й на тимчасово окупованих російськими військами територіях, на останніх слід враховувати не заборони окупаційної влади та «моральні засади суспільства», що насаджуються нею, а норми українського законодавства та моральності, які стосуються відповідних відносин. До того ж враховуємо, що категорія «моральні засади суспільства» за своєю сутністю є оцінною і не має чіткої правової характеристики. Визначення змісту цього поняття залежить від низки політичних, соціальних, індивідуальних, особистих тощо чинників і в кінцевому підсумку проводиться судом, який діє відповідно до законодавства України.

Із врахуванням цього зауваження мають розглядатися і вимоги ч. 2 ст. 19 ЦК України стосовно того, що способи самозахисту мають відповідати змістові права, що порушене, характерові дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Зокрема, як випливає зі змісту цієї статті, самозахист визнається поведінкою правомірною за умови дотримання низки вимог: 1) порушення цивільного права або реальна загроза його порушення (протиправне посягання). При цьому об'єктом порушення (посягання) може бути як право того, хто захищається, так і право третьої особи; 2) відсутність у законі заборони застосування обраного стороною способу самозахисту. Мається на увазі як пряма заборона конкретної поведінки, так і заборона певного типу дій; 3) не суперечність моральним засадам суспільства; 4) відповідність поведінки того, хто здійснює самозахист, змістові права, що порушене, характерові дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням; 5) об'єктивна спрямованість поведінки того, хто здійснює самозахист, на протидію правопорушенню.

Розглядаючи ці положення стосовно випадків самозахисту прав дитини в умовах російської агресії, воєнного стану тощо, варто згадати позицію З. В. Ромовської щодо сутності самозахисту, яка була сформульована досить давно, але, вважаємо, досі не

втратила актуальності. На її думку, самозахист — це застосування самою управоможеною особою у встановлених законом випадках заходів примусового характеру без втручання державних або громадських органів. Самозахист завжди йде за вже вчиненим правопорушенням. Тому не можна говорити про самозахист як про правову категорію у випадках, скажімо, коли мати за допомогою третіх осіб силою повертає собі дитину, відібрану батьком. У цьому разі має місце не самозахист, а відповідні самоуправні дії управоможеної особи на такі ж самоуправні, незаконні дії іншого. Сімейне законодавство можливості такого самозахисту не передбачає³⁹.

Власне, ця позиція так чи інакше підтримується дослідниками проблем самозахисту у сфері сімейних відносин, котрі зазначають, що неюрисдикційна форма захисту (самозахист) своїм змістом має відповідні способи: дії суб'єктів — носіїв права, спрямовані на захист їх прав й охоронюваних законом інтересів, що вчиняються ними без звернення по допомогу до відповідних компетентних органів та осіб. Сімейне законодавство встановлює можливість здійснення самозахисту батьками, дідом, бабою, сестрою, братом, мачухою, вітчимом своїх, відповідно, дітей, онуків, своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерики, і не передбачає можливості застосування самозахисту щодо самого себе. До способів самозахисту зараховують, зокрема, такі дії, як необхідна оборона⁴⁰. Принагідно зауважимо, що саме остання є найбільш поширеною формою самозахисту взагалі та самозахисту прав дітей зокрема. Необхідна оборона полягає у завданні шкоди правопорушнику з метою припинення правопорушення і захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу. Ознаками необхідної оборони називають такі: 1) вона є свідомим і вольовим вчинком; 2) за своїм сенсом вона є суспільно корисною; 3) виключає суспільну небезпеку й протиправність діяння. Шкода, завдана у стані необхідної оборони, відшкодуванню не підлягає.

У зв'язку з тим, що ст. 19 ЦК України називається «Самозахист цивільних прав», виникає питання, чи поширюються її положення також на самозахист інтересів? Адже глава 3 ЦК України називається «Захист цивільних прав та інтересів» (і це формулювання повторюється у назвах статей 15, 16, 17), тоді як у назві й тексті ст. 19 ЦК України йдеться про самозахист лише «цивільного права». Тож, категорія «інтерес» ніби залишається поза межами правового регулювання (дозволу на самозахист).

На нашу думку, тут варто виходити з того, що назва глави 3 ЦК України дає підстави для поширювального тлумачення найменування ст. 19 ЦК України, а отже, поширення її дії також на самозахист цивільних інтересів (зокрема, дітей). При цьому цивільний інтерес розуміється як прагнення, устремління, потреби особи, що не визначені законом або угодою сторін як цивільні права, але спрямовані на виникнення або збереження останніх.

Висновки

Гібридна війна одночасно є тлом, на якому відбуваються деструктивний вплив на родинні цінності, їх деформація або й знищення.

³⁹ Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве. Львов, 1985. С. 32.

⁴⁰ Єніна Л. В. Форми та способи захисту прав та інтересів сторін шлюбного договору. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 71–72.

Потреба у зміцненні родини, родинних цінностей набуває дедалі важливішого значення, адже ще дужчим стає загальний негативний вплив війни на суспільство і ще більше у цій сфері виникає запитань, відповіді на які ми не маємо: «До кого повертаються Герої (а тим більше – тяжко поранені Герої)?», «Як уникнути феномену “втраченого покоління”?», «До кого притулитись літнім людям, евакуйованим із зони бойових дій?», «Чи достатньо допомоги лише психологів у реабілітації тим, хто повернувся з полону?», «Як повернути дитинство українським дітям, які опинились на тимчасово окупованих територіях, були вивезені російськими окупантами, і повернути в Україну?»

Цей перелік питань дуже приблизний, але, як здається, наводить на думку, що родині цінності під час гібридної війни в активних фазах останньої мають розглядатися не лише під кутом зору необхідності розширення громадянських свобод, лібералізації суспільних поглядів, поваги до прав різних представників населення⁴¹, а й збереження родинних цінностей, підвищення ролі родини у вирішенні загального завдання виживання суспільства в екзистенційному протистоянні російській агресії.

Вважаємо, що недоцільно скасовувати СК України. Натомість потрібно доповнювати і удосконалювати його, наповнюючи нормами, появи яких вимагає життя у воєнний та повоєнний час. Можливо, доцільно перейменувати СК України за польським зразком на Кодекс родинний та опікунський із визначенням у ньому Родини, як базового поняття у цій галузі та відповідним поширенням дії цього Кодексу на родинні та суміжні з ними відносини.

REFERENCES

- Among lawyers and scholars, the dominant opinion is the need to preserve the Family Code as a separate legislative act. (2020) *National Bar Association of Ukraine*. <https://unba.org.ua/news/6018-sered-advokativ-> [in Ukrainian]
- Concept of updating the Civil Code of Ukraine (2020). Kyiv: Publishing House “ArtEk” [in Ukrainian].
- Dakhno, I. (2019). The Civil Code is exclusively pandect. *LEXINFORM*. <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyvilnyj-kodeks-ukrayiny-vyklyuchno-pandektnyj/> [in Ukrainian].
- Denysenko, V. & Gromenko, S. (2022). “Mental warfare” as a component of hybrid warfare. What is Russia preparing for and what should Ukraine prepare for? (2022). Ukrainian Institute for the Future. <https://uifuture.org/publications/mentalnavijna-yak-skladova-gibrydnoyi-do-chogo-gotuyetsya-rosiya-i-do-chogo-slidgotuvatysya-ukrayini/> [in Ukrainian].
- Draft Civil Code of Ukraine of August 25, 1996. *Ukrainian Law*, 1 [in Ukrainian]
- Draft Civil Code of Ukraine of August 25, 1996. *Ukrainian Law*, 2 [in Ukrainian]
- Gorbenko, Y.L. (2017). Personality in hybrid warfare: psychological dimension. *Psykhobolia i osobystist*, 2 (12). 30-39. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7970> [in Ukrainian]

⁴¹ Миколок О. Сімейні цінності адаптуються... *День*. 2018. 13 трав. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/simeyni-cinnosti-adaptuyutsya>

- Gromenko, S. (20223) “Mental war” as a component of Russia’s aggression against Ukraine. *Glavcom.ua*. <https://glavcom.ua/columns/sgromenko/mentalna-viynayak-skladova-agresiji-rosiji-proti-ukrajini-847665.html> [in Ukrainian]
- Holovakha Y: (2017, November 12) We will have to live with the “Russia” problem for a long time. <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/sociolog-evgeniy-golovaha-s-problemoy-rossiya-nam-zhit-dolgo-1071353.html> [in Ukrainian]
- In Melitopol, Russians plan to create the first “Youth Army Training Center” in the TOT, (2024) - Fedorov. *Espresso - Ukrainian view*. <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-u-melitopoli-rosiyani-planuyut-stvoriti-pershiy-na-tot-tsentr-yunarmiyskoi-pidgotovki-fedorov> [in Ukrainian]
- Karl fon Klauzevits. (2018). The nature of war. Translated by Ruslan Gerasimov [in Ukrainian]
- Kharytonov, E. O., & Kharytonova, O. I. (2022). Private law as a concept. Volume v. The confrontation of open and closed societies and private law. Odesa: Phoenix. [in Ukrainian]
- Kharytonov, E. O., & Kharyonova, O. I. (2019). Privatne right yak concept. Private Law as a Concept. Volume III. The concept of private law and the recodification of civil legislation in Ukraine: reflections from the frontier. Odessa: Phoenix [in Ukrainian]
- Kharytonov, E. O., Kharyonova, O. I. (2015). Mentality, legal mentality and the concept of private law. *Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. (8). 53-59 [in Ukrainian]
- Kopytko, M. I., Vinichuk, M. V., & Hanushchyn, S. N. (2022). The influence of social values on the socio-economic development of Ukraine in wartime. [Vplyv suspilnykh tsinnosti na sotsialno-ekonomichniy rozvytok ukrainy v umovakh viiny.]. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*. (2). 38–43. [in Ukrainian]
- Kralyuk, P. (2024, February 11). The sudoplatov phenomenon. Is ukraine’s counteraction to the “russian world” sufficient?.. *RADIOVOBODA* https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-protydiya-ruskomu-miru/32814566.html?utm_source=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE+%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0+Daily&utm_campaign=0fbc4fc61b-EMAIL_CAMPAIGN_2024_02_12_43&utm_medium=email&utm_term=0_0fbc4fc61b-%5BLIST_EMAIL_ID%5D [in Ukrainian]
- Leusenko, O. Values of the Ukrainian family. <https://oleg-leusenko.livejournal.com/3786339.html> [in Ukrainian]
- Melkov, Yu.A. (2003). The problem of unity and plurality of cultures in the conditions of globalization. *Liudstvo na mezhi tysiacholit: dialoh tsyvilizatsii*. K. <https://nam.kyiv.ua/files/publications/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D1%96%20%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%8C%20%20%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.2003.pdf> [in Ukrainian]
- Menzhul, M. V. (2021). *Comparative family law: a textbook*. Uzhgorod, RIK-U [in Ukrainian]

- Mykolyuk, O. (2018, May 13). "Family values are adapting..." *Deny*. <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/simeyni-cinnosti-adaptuyutsya> [in Ukrainian]
- Pavlenko, Yu.V. (2000) *History of world civilization*. Lybid. K [in Ukrainian]
- Pochepstov, H. (2015, November 1) From the history of the concept of hybrid war in the Usa and Russia. *MEDIASAPIENS* <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14619/2015-11-01-z-istorii-ponyattya-gibrydnoi-viyny-v-ssha-i-rosii/> [in Ukrainian]
- Rai, M. (2021). *The compass of values: lessons from 101 countries on goals, leadership, and life*. (N. Valevska, Trans., pp. 16–17). Yakaboo Publishing. [in Ukrainian]
- Romovskaya, Z. V. (1985) *Protection in soviet family law*. Lvov [in Ukrainian]
- Senchenko, M. I. (2014). Latent global information war. Senchenko, M. I. (2014). *Latent global information war*. FOP Stebelyak [in Ukrainian]
- Separate opinion (concurring) of Judge Oleh Pervomaysky of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Part Four of Article 75 of the Family Code of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-24#T> [in Ukrainian]
- Pervomaysky, O. (2024). *Separate opinion (concurring) of Judge Oleh Pervomaysky of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Part Four of Article 75 of the Family Code of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-24#T> [in Ukrainian]
- Shepelev, M. A. (2002). *Global peace, ordonuevo and new political science*. Dnepropetrovsk [in Ukrainian]
- Shumka, A. V. Russian aggression in Ukraine in 2022 as a war of conscience. *Portal Polsko-Ukrainski* <https://www.polukr.net/uk/blog/2022/12/rosijska-agresija-v-ukraini-jak-konceptualna-vijna/> [in Ukrainian]
- Slyusar, L. (2018) Sociology of love: how Ukrainians get married and why they get divorced. Interview with Lyudmila Slyusar, a leading researcher at the M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/sociologiya-lyubvi-kak-ukraincy-zaklyuchayut-braki-i-pochemu-razvodyatsya-1113755.html> <https://www.old.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3788> [in Ukrainian]
- Smityukh, G. E., & Strilecki, V. V. (2019) Ukrainian mentality. *The Thought Tree Group MYSLENE DREVO* <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/SacralUkraine/Mentality.html>. <https://www.myslenedrevo.com.ua/en/Publ/SacralUkraine.html> [in Ukrainian]
- Spasybo-Fatyeyeva, I. V. (2019, December 23). On the concept of modernization of the civil code of Ukraine (Recodification). *Sudovo-Yurydychna Hazeta*. <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsyi-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiy>
- Taranenko, M. M., & Yarosh, I. S. (2021). Human role in hybrid war: Ukrainian Revolution in 1917–1921 and Modernity The role of man in hybrid war: the Ukrainian revolution of 1917–1921 and the present. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2. <http://>

- www.lsej.org.ua/2_2021/8.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/6> [in Ukrainian]
- Levina, R.Ya. (Ed.). (2022). Value component of economic orientations and behavior. National Academy of Sciences of Ukraine, SO “Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine» <https://ief.org.ua/publication/naukovidopovidi/2022/cinnisna-skladova-ekonomichnykh-orientacyi-ta-povedinky> [in Ukrainian]
- Ukraine’s adaptation to the transition of the world system from unipolarity to multipolarity. (2013). Mykhalchenko, m. (ed.). (2012). *Ukraine’s adaptation to the transition of the world system from unipolar to multipolar: Analytical report*. Kuras Institute of Political and Economic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
- Vashchenko, N. M. (2020, April 07). Theoretical dimension of the study of the concept of “conscientious war” in the context of russia’s hybrid aggression against Ukraine. *Novitni tendentsii v mediabaluzy: II Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 07 kvitnia 2020 roku)*. New Trends in the Media Industry: 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Kyiv. <https://journ.knu.ua/nauka1/archives/2068> [in Ukrainian]
- Yavorska, H. M., & Izhak, O. I. (2017). The phenomenon of hybrid war. In V. P. Horbulin (Ed.), *Global Hybrid War: Ukrainian Front. monohrafiya* (p. 15). Kharkiv: Folio. Horbulin V. P. (Eds.) (2017). [in Ukrainian]
- Yavorska, H. M., & Yizhak, O. I. (2017). The phenomenon of hybrid war. World hybrid war: ukrainian front: Monograph. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]
- Yenina, L. V. (2021). Forms and methods of protecting the rights and interests of the parties to the marriage contract. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8. http://www.lsej.org.ua/8_2021/17.pdf [in Ukrainian]
- Zolotar, O. O. (2018). *Human information security: theory and practice*. Kyiv: LLC “ArtEk Publishing House” [in Ukrainian]

Kharytonov Yevhen

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the National Academy of Law of Ukraine

Head of the Department of Civil Law

National University “Odesa Law Academy”

Odesa, Ukraine

Kharytonova Olena

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the National Academy of Law of Ukraine

Head of the Department of Intellectual Property Law and Patent

Justice National University “Odesa Law Academy”

Odesa, Ukraine

Davydova Iryna
Doctor of Law, Professor
Professor of the Department of Civil Law
National University "Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine

Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena, Davydova Iryna. Family Values of Ukraine in the Face of Threats of Hybrid War

Abstract

The article is devoted to the clarification of modern trends in the science of civil law in the development of spheres and groups of relations, as well as values that require special attention and legal/legal regulation/protection of their participants, in view of the threats of hybrid war. The authors of the article, in particular, include those family values that have been under the destructive influence of all manifestations of hybrid war. Doctrinal analysis of those values that underlie civilizational self-identification, and therefore the Ukrainian "family" mentality and, accordingly, the level and nature of the threats of hybrid war to family values, as well as the determination of measures to reduce the degree of such threats, in particular, self-defense, is the main goal of this article. In the process of research, the authors used many of the traditional methods of scientific knowledge for jurisprudence: dialectical, comparative legal, formal-logical and others. It is concluded that hybrid war is simultaneously a background against which a destructive tide of family values takes place, and also has one of the goals of influencing such values, their deformation or even destruction. The need to strengthen the family, family values becomes all the more important, the stronger the general negative impact of war on society becomes. The above leads to the conclusion that family values during the hybrid war in the active phases of the latter should be considered not only from the perspective of the need to expand civil liberties, liberalize public views, respect for the rights of various representatives of the population, but also from the perspective of preserving family values, increasing the role of the family in solving the general task of survival of society in the existential confrontation with Russian aggression. The position on the inexpediency of repealing the Family Code of Ukraine is substantiated. Instead, it is advisable to supplement and improve the Family Code of Ukraine, filling it with norms that are required by life in wartime and post-war times. A proposal has been made to rename it, following the Polish model, into the Family and Guardianship Code, with a definition of the Family as the basic concept in this area and the corresponding extension of the effect of this Code to family and related relationships.

Keywords: *values, family, frontier, civilization, mentality, war, hybrid war, conscientious war, family relations, self-defense.*